

Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών Π.Μ.Σ.
«ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑ ΚΑΙ ΔΙΚΑΙΟ ΤΩΝ
ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ» (Economics and Business Law)

Οι Πηγές του Διεθνούς Οικονομικού Δικαίου

Δρ Δημήτριος Α. Κούρτης

Επικ. Καθηγητής ΔΔΔ - Νομική Σχολή ΑΠΘ

E: kadimitr@law.auth.gr

Δομή της Παρουσίασης

01

Το Διεθνές Δίκαιο ως Τάξη Διασυνοριακών Οικονομικών Σχέσεων

Πηγές, εθνικό δίκαιο, συνθήκες, γενικές αρχές

03

Διεθνείς Συμφωνίες για Ιδιωτικές Οικονομικές Συναλλαγές

Ομοιόμορφο δίκαιο και εναρμόνιση κανόνων

02

Το Δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Υπερεθνική τάξη και υπεροχή του ενωσιακού δικαίου

04

Υπερεθνικό Δίκαιο και *Lex Mercatoria*

Εμπορική πρακτική, UNIDROIT, INCOTERMS

Το Διεθνές Οικονομικό Δίκαιο και οι Πηγές του

Το δημόσιο διεθνές δίκαιο παραμένει μια τάξη που συγκροτείται κυρίως από κράτη και διεθνείς οργανισμούς. Ωστόσο, μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, η αυξανόμενη προστασία ανθρωπίνων δικαιωμάτων και επενδυτών ενίσχυσε τη θέση ιδιωτών και νομικών προσώπων.

Το Άρθρο 38(1) του Καταστατικού του ΔΔΔ απαριθμεί τις ευρέως αναγνωρισμένες πηγές:

1 Διεθνείς Συμβάσεις

Γενικές ή ειδικές, που θεσπίζουν κανόνες ρητά αναγνωρισμένους από τα αντίδικα κράτη

2 Διεθνές Έθιμο

Ως απόδειξη γενικής πρακτικής αποδεκτής ως δίκαιο

3 Γενικές Αρχές Δικαίου

Αναγνωρισμένες από τα πολιτισμένα έθνη

4 Δικαστικές Αποφάσεις & Θεωρία

Ως επικουρικά μέσα προσδιορισμού κανόνων δικαίου

Διεθνής Ευθύνη και Μηχανισμοί Επιβολής

Τα δικαιώματα που θεμελιώνονται στο διεθνές δίκαιο (π.χ. για ξένους επενδυτές) είναι **ανεξάρτητα από το εθνικό δίκαιο**. Η παραβίαση διεθνών υποχρεώσεων — είτε μέσω εισαγωγικών περιορισμών είτε μέσω μέτρων κατά ξένων εταιρειών — συνεπάγεται τη **διεθνή ευθύνη του κράτους**, ανεξαρτήτως συμβατότητας με το εσωτερικό δίκαιο.

Οι κυρώσεις δημιουργούν ισχυρή πίεση συμμόρφωσης. Οι παραβιάσεις μπορούν να πυροδοτήσουν αντιδράσεις που κυμαίνονται από «πολιτικά» αντίποινα (διακοπή οικονομικής βοήθειας) έως νομικά αντίμετρα (δέσμευση τραπεζικών λογαριασμών, εμπορικό εμπάργκο).

- ❑ Μετά τον Ψυχρό Πόλεμο, η προθυμία πολλών κρατών για δυναμική αντίδραση αυξήθηκε. Ο μηχανισμός επίλυσης διαφορών του **ΠΟΕ** διαθέτει αυστηρές κυρώσεις, όπως η αναστολή παραχωρήσεων. Δεσμευτικές αποφάσεις του Συμβουλίου Ασφαλείας ΟΗΕ (Κεφ. VII) μπορούν να επιβάλουν «έξυπνες κυρώσεις» κατά ατόμων και μη κρατικών οντοτήτων.

Εθιμικό Διεθνές Δίκαιο

Το εθιμικό διεθνές δίκαιο συγκροτείται από την **πρακτική κρατών και διεθνών οργανισμών** και μια αντίστοιχη νομική πεποίθηση (*opinio juris*). Κατ' αρχήν υποχωρεί έναντι ειδικών κανόνων ή συνθηκών, εκτός από τους **αναγκαστικούς κανόνες** (*jus cogens*) — π.χ. απαγόρευση χρήσης βίας, αυτοδιάθεση λαών, θεμελιώδη ανθρώπινα δικαιώματα.

Στην υπόθεση *US-Gasoline*, το Εφετείο του ΠΟΕ τόνισε ότι οι συμφωνίες ΠΟΕ δεν πρέπει να ερμηνεύονται σε «κλινική απομόνωση από το δημόσιο διεθνές δίκαιο».

Κανόνες εθιμικού δικαίου με ισχυρό αντίκτυπο στις διεθνείς οικονομικές σχέσεις:

Κρατική Ασυλία

Ελάχιστο Πρότυπο Μεταχείρισης

Διπλωματική Προστασία

Θεμελιώδη Ανθρώπινα Δικαιώματα

Διαμόρφωση Νέου Εθιμικού Δικαίου

Η διαμόρφωση νέου εθιμικού δικαίου είναι μια **χρονοβόρα διαδικασία** — μπορεί να χρειαστούν δεκαετίες. Τα ψηφίσματα της Γενικής Συνέλευσης του ΟΗΕ δεν μπορούν να υποκαταστήσουν την κρατική πρακτική, αλλά εάν αντικατοπτρίζουν οιοδήποτε καθολική συναίνεση, μπορούν να **καταλύσουν** τη διαμόρφωση αναδυόμενου εθιμικού κανόνα.

Διακήρυξη Φιλικών Σχέσεων (1970)

Ομόφωνα υιοθετημένη — οι αρχές της αναγνωρίζονται σήμερα ευρέως ως εθιμικό δίκαιο. Διακηρύσσει καθήκον συνεργασίας όλων των κρατών.

Χάρτης Οικονομικών Δικαιωμάτων και Υποχρεώσεων (1974)

Υιοθετήθηκε με συντριπτική πλειοψηφία, αλλά **δεν αναγνωρίστηκε ποτέ ως εθιμικό δίκαιο** — σχεδόν όλα τα δυτικά βιομηχανικά κράτη το απέρριψαν ή απείχαν.

Συνθήκες για Διεθνείς Οικονομικές Συναλλαγές

Το εθνικό δίκαιο **δεν προβλέπει** ελεύθερο εμπόριο, μη διάκριση (μεταχείριση μάλλον ευνοούμενου κράτους, εθνική μεταχείριση) ούτε ειδικές μορφές επίλυσης διαφορών. Το παγκόσμιο εμπορικό σύστημα, η προστασία επενδυτών και το διεθνές νομισματικό σύστημα στηρίζονται σε **διεθνείς συμφωνίες**.

Μεταξύ των πρώιμων διμερών συνθηκών, οι **Συνθήκες Φιλίας, Εμπορίου και Ναυσιπλοΐας (FCN)** αποτελούν προδρόμους των σύγχρονων συμφωνιών. Τις τελευταίες δεκαετίες, πολλές αντικαταστάθηκαν από **Διμερείς Συνθήκες Επενδύσεων (BIT)**.

Οι σημαντικότερες συνθήκες στις οικονομικές σχέσεις:

■ Συμφωνίες ΠΟΕ

Το θεμέλιο του πολυμερούς εμπορικού συστήματος

■ Περιφερειακές / Διμερείς Συμφωνίες Ελεύθερου Εμπορίου

Συνθήκες ΕΕ, USMCA, MERCOSUR κ.ά.

■ Συνθήκες Προστασίας Επενδύσεων

Συμπεριλαμβανομένης της Σύμβασης ICSID

■ Συμφωνία Bretton Woods

ΔΝΤ και Διεθνής Τράπεζα Ανασυγκρότησης και Ανάπτυξης (IBRD)

Γενικές Αρχές Δικαίου

Οι «γενικές αρχές δικαίου αναγνωρισμένες από τα πολιτισμένα έθνη» (Άρθρο 38(1)(c) Καταστατικού ΔΔΔ) παίζουν **συμπληρωματικό ρόλο**, καλύπτοντας κενά που αφήνουν οι συνθήκες και το εθιμικό δίκαιο. Για να αναγνωριστεί μια αρχή, πρέπει να γίνεται δεκτή στην πλειονότητα των εννόμων τάξεων.

Η πρακτική εξετάζει συνήθως τις ιστορικά σημαντικές κωδικοποιήσεις (γαλλικός, γερμανικός Αστικός Κώδικας), το common law και συχνά το ρωμαϊκό δίκαιο. Σχεδόν όλες οι γενικές αρχές αντλούνται από το **ιδιωτικό δίκαιο**.

Παραδείγματα γενικών αρχών:

- Απαγόρευση κατάχρησης δικαιώματος
- Απώλεια δικαιώματος λόγω συμπεριφοράς
- Απόδοση αδικαιολόγητου πλουτισμού
- Αρχή καλής πίστης και *estoppel*
- Υποχρέωση αποκατάστασης ζημίας
- *Res iudicata* — δεδικασμένο
- *Negotiorum gestio* — διοίκηση αλλοτρίων
- Κανόνες απόδειξης (*prima facie*)

Εφαρμογή Γενικών Αρχών: Ευθύνη Μελών και Διαδοχή Κρατών

Ελλείψει συμβατικών κανόνων, οι γενικές αρχές διέπουν την **ευθύνη μελών διεθνών οργανισμών** για τα χρέη τους. Η συζήτηση αναφέρεται στους κανόνες «άρσης του εταιρικού πέπλου» (*piercing the corporate veil*). Πρακτικό παράδειγμα: η **οικονομική κατάρρευση του Διεθνούς Συμβουλίου Κασσίτερου**.

Η **διαδοχή κρατών** ως προς περιουσία και χρέη (π.χ. σε περιπτώσεις διάλυσης κρατών) αποτελεί επίσης σημαντικό πεδίο εφαρμογής. Η κρατούσα θεωρία υποστηρίζει ότι τα κρατικά χρέη πρέπει να κατανέμονται κατ' αρχήν **αναλογικά με το μερίδιο κάθε διαδόχου κράτους στο ΑΕΠ** του προκατόχου — ως η πλέον δίκαιη λύση. Οι υποχρεώσεις ακολουθούν τα περιουσιακά στοιχεία (*res transit cum onere suo*).

Το Δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Η ΕΕ έχει επιτύχει έναν μοναδικό βαθμό νομικής, οικονομικής και πολιτικής ολοκλήρωσης. Αν και εδράζεται σε διεθνείς συνθήκες (ΣΕΕ και ΣΛΕΕ), το ευρωπαϊκό νομικό σύστημα δεν μπορεί πλέον να εννοηθεί με τις παραδοσιακές κατηγορίες του διεθνούς δικαίου.

Όπως τόνισε το ΔΕΕ (*van Gend & Loos*, *Costa v ENEL*), η ΕΕ αποτελεί **αυτόνομη έννομη τάξη**, βασισμένη σε μεταβίβαση εξουσιών, που απονέμει απευθείας δικαιώματα σε ιδιώτες. Οι ιδρυτικές συνθήκες λειτουργούν ως ένα είδος **συνταγματικού πλαισίου**.

Υπεροχή του Δικαίου της ΕΕ

Το δίκαιο της ΕΕ αξιώνει **απόλυτη υπεροχή** έναντι του δικαίου των κρατών μελών (*Simmenthal II*). Σε περίπτωση σύγκρουσης, το ενωσιακό δίκαιο πρέπει να υπερισχύει.

Η θέση αυτή αμφισβητείται συχνά από τα εθνικά δικαστήρια σε **συνταγματικό επίπεδο**. Ωστόσο, κατ' αρχήν, τα συνταγματικά δικαστήρια αναγνωρίζουν την υπεροχή και επιδιώκουν να αποφεύγουν συγκρούσεις μέσω **σύμφωνης ερμηνείας** του εθνικού δικαίου.

Η ΕΕ περιγράφεται ως «υπερεθνική τάξη» — δεν είναι κράτος, αλλά είναι κάτι περισσότερο από μια απλή συσσώρευση κρατών με κοινές συμβατικές υποχρεώσεις.

Διεθνείς Συμφωνίες για Ιδιωτικές Οικονομικές Συναλλαγές

Πολλές διεθνείς συμφωνίες στοχεύουν στη διευκόλυνση ιδιωτικών οικονομικών συναλλαγών μέσω **εναρμόνισης κανόνων** — η τεχνική του ομοιόμορφου δικαίου (*loi uniforme*). Υποχρεώνουν τα συμβαλλόμενα κράτη να προσαρμόσουν τη νομοθεσία τους σε κοινά πρότυπα.

Εμπορικό Δίκαιο

Σύμβαση Γενεύης για Συναλλαγματικές (1930), Συμβάσεις Χάγης για Πώληση Αγαθών (1964), **CISG (1980)** για διασυνοριακή πώληση αγαθών

Ιδ. Διεθν. Δ.

Σύμβαση Ρώμης (1980) — μεταφέρθηκε στον Κανονισμό Rome I της ΕΕ. Συμφωνίες ενοποίησης κανόνων διεθνών μεταφορών (οδικές, σιδηροδρομικές, θαλάσσιες, αεροπορικές)

Δικαιοδοσία & Διαιτησία

Σύμβαση Χάγης για Αποδεικτικά Μέσα (1970), **Σύμβαση Νέας Υόρκης (1958)** για αναγνώριση και εκτέλεση αλλοδαπών διαιτητικών αποφάσεων

Υπερεθνικό Δίκαιο και *Lex Mercatoria*

Η διεθνής εμπορική πρακτική έχει διαμορφώσει ένα ευρύ φάσμα κανόνων και κοινών εννοιών. Η *lex mercatoria* αποτυπώνει **διεθνώς καθιερωμένους εθιμικούς κανόνες** ή όρους με ειδική και διεθνώς αναγνωρισμένη σημασία.

Σε διαιτητική απόφαση του ICC (1987) αναγνωρίστηκαν ως μέρος της *lex mercatoria* αρχές όπως:

- *Pacta sunt servanda* — οι συμβάσεις πρέπει να εκτελούνται
- Εκτέλεση με **καλή πίστη**
- Υποχρέωση διαπραγμάτευσης σε περίπτωση απρόβλεπτων δυσχερειών
- Ερμηνεία υπέρ του κύρους της σύμβασης (*favor validitatis*)
- Η παράλειψη απάντησης σε επιστολή μπορεί να θεωρηθεί αποδοχή

UNIDROIT και INCOTERMS

Τις τελευταίες δεκαετίες δημιουργήθηκαν σημαντικές «κωδικοποιήσεις» υπερεθνικών κανόνων. Το **UNIDROIT** (Διεθνές Ινστιτούτο Ενοποίησης Ιδιωτικού Δικαίου) υπήρξε ιδιαίτερα δραστήριο — οι **Αρχές UNIDROIT για Διεθνείς Εμπορικές Συμβάσεις (2004)** αναγνωρίζουν διεθνώς αποδεκτές αρχές συμβατικού δικαίου.

Ιδιαίτερη σημασία έχουν οι κανόνες ερμηνείας ρητρών σε διεθνείς εμπορικές συμβάσεις που αναπτύσσει το **Διεθνές Εμπορικό Επιμελητήριο (ICC)** — οι λεγόμενοι **INCOTERMS**.

CIF

Cost, Insurance, Freight

FOB

Free on Board

Ορισμένοι συγγραφείς υποστηρίζουν την ύπαρξη ενός «υπερεθνικού δικαίου», χωριστού τόσο από το δημόσιο διεθνές δίκαιο όσο και από το εθνικό. Ωστόσο, οι «υπερεθνικές» αρχές απέχουν ακόμη πολύ από τη συγκρότηση ενός **συνεκτικού νομικού συστήματος**.

Αναγνώριση Υπερεθνικών Αρχών στη Νομολογία

Για να είναι εκτελεστός, κάθε «υπερεθνικός» κανόνας απαιτεί αναγνώριση εντός του πλαισίου του εθνικού ή του διεθνούς δικαίου. Ωστόσο, ολοένα περισσότερες έννομες τάξεις επιτρέπουν την επιλογή υπερεθνικών αρχών ως εφαρμοστέου δικαίου.

***Compañía Valenciana* — Cour d'Appel de Paris**

Αρνήθηκε να ακυρώσει διαιτητική απόφαση επειδή το δικαστήριο εφάρμοσε γενικές αρχές αντί εθνικού δικαίου. Επέτρεψε αναφορά στο «σύνολο κανόνων του διεθνούς εμπορίου, που διαμορφώθηκαν από την πρακτική».

Iran-US Claims Tribunal — Χάγη

Σε διαφορές μεταξύ Αμερικανών υπηκόων και του Ιράν, το Δικαστήριο εφάρμοσε «γενικά αποδεκτές νομικές αρχές» βάσει του Άρθρου 33 του κανονισμού του.

Deutsche Schachtbau v RAs al-Khaimah

Αγγλικά δικαστήρια αναγνώρισαν διαιτητική απόφαση βασισμένη σε «διεθνώς αποδεκτές αρχές δικαίου που διέπουν συμβατικές σχέσεις» — ειδικά διεθνή εμπορικά έθιμα γεωτρήσεων.

Αξιολόγηση: Τα Όρια του Υπερεθνικού Δικαίου

Η νομολογία αυτή δείχνει την **αυξανόμενη προθυμία** διαιτητικών δικαστηρίων και εθνικών δικαστηρίων να αναγνωρίζουν διεθνείς αρχές εμπορικών συναλλαγών, εφόσον τα μέρη το συμφώνησαν ρητά.

Ωστόσο, στις περισσότερες εθνικές νομοθεσίες, είναι τουλάχιστον **εξαιρετικά αμφίβολο** εάν τα μέρη μιας σύμβασης μπορούν να εξαιρεθούν πλήρως από το εθνικό δίκαιο.

Επιλέγοντας μη εθνικές αρχές, τα μέρη μπορούν να αποφύγουν την ανεπιθύμητη εφαρμογή εθνικού δικαίου. Μερικές φορές οι «υπερεθνικοί» κανόνες μπορεί να έχουν **πιο σαφές περιεχόμενο** από ορισμένους εθνικούς νόμους, εξασφαλίζοντας μεγαλύτερη ασφάλεια δικαίου.

Βασικά Συμπεράσματα

1

Πολυεπίπεδο Σύστημα Πηγών

Εθνικό δίκαιο, συνθήκες, γενικές αρχές και *lex mercatoria* συνυπάρχουν σε ένα πολύπλοκο πλέγμα

2

Κεντρικός Ρόλος Συνθηκών

ΠΟΕ, BITs, Bretton Woods — οι συνθήκες θεμελιώνουν ελεύθερο εμπόριο, προστασία επενδύσεων, νομισματικό σύστημα

3

Αυτονομία ΕΕ

Υπερεθνική τάξη με απόλυτη υπεροχή — πέρα από τις παραδοσιακές κατηγορίες του διεθνούς δικαίου

4

Ανάδυση Υπερεθνικών Κανόνων

UNIDROIT, INCOTERMS, *lex mercatoria* — αυξανόμενη αναγνώριση αλλά χωρίς αυτόνομη νομική τάξη